

Stefan Dmtruk
(Białystok)

Grzegorz Chodkiewicz (ok. 1520-1572), kasztelan wileński i hetman najwyższy Wielkiego Księstwa Litewskiego

Grzegorz Aleksandrowicz Chodkiewicz (ok. 1520-1572), hetman najwyższy i kasztelan wileński, odegrał istotną rolę w życiu politycznym, militarnym i kulturalnym Wielkiego Księstwa Litewskiego (dalej: WKL). Jako dowódca odniósł zwycięstwo nad Rosjanami 26 stycznia 1564 r. na polach czaśnickich, jako polityk wpływał na kształt ówczesnej sceny politycznej oraz był jedną z głównych postaci wydarzeń związanych z zawarciem unii polsko-litewskiej w Lublinie w 1569 r., jako magnat ufundował cerkiew i kościół w Zabłudowie oraz uposażył świątynie, a jako gorliwy wyznawca prawosławia sfinansował w swoich dobrach powstanie zabłudowskiej oficyny wydawniczej. Dzięki odpowiednim środkom finansowym wydał własnym kosztem *Jewangielije uczytelnoje* (1569) oraz *Psaltir s Czasosłowom* (1570). Był również kтитorem ufundowanego przez ojca, Aleksandra Chodkiewicza (ok. 1479-1549), monasteru pw. Zwiastowania Najświętszej Marii Panny w Supraślu. Grzegorz Chodkiewicz dzięki działalności w różnych sferach wpisał się na trwałe w historię regionalną, życie polityczne XVI-wiecznej Litwy, działalność Cerkwi i dzieje wojskowe.

Do chwili obecnej w literaturze naukowej nie powstało żadne opracowanie biograficzne poświęcone Grzegorzowi Chodkiewiczowi. Postać ta została opisana przez Józefa Jasnowskiego w *Polskim Słowniku Biograficznym*¹.

¹ J. Jasnowski, *Chodkiewicz Grzegorz*, [w:] *Polski Słownik Biograficzny* (dalej: *PSB*), t. III, Kraków 1937.

Ponieważ biogram pisany był w latach 30. XX w. stracił na aktualności wskutek postępujących badań z zakresu XVI-wiecznej Litwy. Bardzo ogólnie hetmanem najwyższym zajmowali się Marzena Liedke², Jurij Łabynczew z Larysą Szczawińską³, Antoni Mironowicz⁴ oraz Leszek Podhorodecki⁵. Prace ostatniego badacza zawierają znaczące błędy merytoryczne. Celem mojego artykułu jest przedstawienie nowych badań opartych o opracowania dotyczące życia hetmana najwyższego.

Grzegorz Chodkiewicz (ok. 1520 — 12 listopada 1572) był synem Aleksandra Chodkiewicza i kniaziówny Wasylisy Jarosławiczówny Hołowczyńskiej. Według moich ustaleń urodził się on ok. 1520 r. Ludwik Kolonkowski⁶ zaznacza, że Grzegorz był rówieśnikiem Zygmunta Augusta. Wiadomo, iż monarcha urodził się w 1520 r. Drugim argumentem jest data objęcia przez Chodkiewicza starostwa tykocińskiego. Przyszły hetman otrzymał to starostwo w 1544 r.⁷ Urząd w WKL mogła piastować osoba dorosła kończąca 24 lata, czyli w tzw. wieku sprawnym. Te dwa dowody wskazują na rok 1520, który należy przyjąć za datę urodzin Chodkiewicza. Nie wiem jak wyglądało dzieciństwo oraz młodość Grzegorza. Wiadomo, że otrzymał gruntowne wykształcenie, gdyż w listach oprócz języka starobiałoruskiego posługiwał się łaciną i polskim. W korespondencji do Romana Sanguszki zaobserwowałem częste zwracanie się do Boga i podnoszenie kwestii religijnych. Sugeruje to myśl, że Chodkiewicz otrzymał gruntowne wychowanie w wierze prawosławnej. Czy otrzymał je w monasterze supraskim bądź innym ośrodku monastycznym na terenie rodowych włości lub w domu rodzinnym, tego nie można stwierdzić.

Kariere polityczną rozpoczął od otrzymania starostwa tykocińskiego oraz podkomorstwa litewskiego w 1544 r.⁸ Po dwóch latach Zygmunt August

² M. Liedke, *Listy Grzegorza Chodkiewicza do księcia Romana Sanguszki z lat 1566-1570*, „Białostoczczyzna” nr 4/1997.

³ J. Łabynczew, L. Szczawińska, *W mieście zwanym Zabłudowem*, Białystok 1995.

⁴ A. Mironowicz, *Powstanie zabłudowskiej oficyny wydawniczej na tle sytuacji wyznaniowej Wielkiego Księstwa Litewskiego*, „Acta Baltico-Slavica”, t. XIX, Warszawa 1990.

⁵ L. Podhorodecki, *Jan Karol Chodkiewicz 1560-1621*, Warszawa 1982; tenże, *Dzieje rodu Chodkiewiczów*, Warszawa 1997.

⁶ L. Kolonkowski, *Zygmunt August wielki książę Litwy do roku 1548*, Kraków 1913, s. 307.

⁷ M. Strykowski, *Napis na grobie JWP Grzegorza Chodkiewicza pana wileńskiego najwyższego hetmana Wielkiego Księstwa Litewskiego*, [w:] tegoż, *Kronika polska, litewska, żmudzka i wszytskiej Rusi*, Warszawa 1846; L. Kolonkowski, *Zygmunt August...*, s. 307; A. Boniecki, *Herbarz polski*, t. III, Warszawa 1900, s. 26; tegoż, *Poczet rodów Wielkiego Księstwa Litewskiego w XV i XVI w.*, Warszawa 1887, s. 23.

⁸ Hieronim Chodkiewicz kasztelan trocki, *Grzegorz Chodkiewicz podkomorzy nadworny królewski i Jerzy Chodkiewicz wojewoda nowogródzki synowie Aleksandra Chodkiewicza dokonują podziału dóbr ojczystych*, [w:] *Prawa i przywileje miast i dóbr ziemskich Zabłudów XVI-XVII w.*, oprac. J. Maroszek, Białystok 1994, s. 61- 66;

przeniósł młodego Grzegorza na starostwo kowieńskie⁹. Pełnione urzędy z pewnością nauczyły Chodkiewicza zarządzania dobrami oraz wiązały politycznie z dworem hospodarskim. Przypomnę, że młody król szukał w omawianym czasie silnego zaplecza politycznego i, rozdając urzędy, prowadził własną politykę tworzenia królewskiej frakcji wśród litewskiej magnaterii.

28 maja 1549 r. zmarł Aleksander Chodkiewicz. Synowie — Hieronim (ok. 1500 — listopad lub grudzień 1561), Grzegorz, Jerzy (ok. 1525 — 6 czerwca 1569) pochowali ojca w monasterze supraskim, zaś 2 stycznia 1550 r. podzielili ojcowiznę¹⁰. Najstarszy Hieronim otrzymał Mysz, Lebodę oraz Bychów z włością tj. dworem w Dubaźnie i wieś Borki, Żylicze, Kostenewicze, Jurce, Bortniki, Kobowla, Smaki¹¹; Jerzy odziedziczył Roś, Brzostowicę Wielką, Wolnę, Kamienicę oraz tzw. Kał Puszczy Supraskiej (od stawu gródeckiego przez pola miejskie, zamek gródecki, Puszcę Błudowską, Wierzch Sokole¹², Błoto Sokole¹³ przez Bór Łupiczów, Borki¹⁴) — który miał być w przyszłości dobrami Michałowo¹⁵. Średni brat Grzegorz stał się właścicielem zamku w Gródku, Puszczy Zabłudowskiej z dworem, Choroszczy, Dojłid, Karakuł, Bereska kołb Włodzimierza Wołyńskiego oraz Puszczy Supraskiej z wyjątkiem wspomnianego Kała¹⁶. Chłopi należący do Aleksandra mieli być rozdzieleni pomiędzy Jerzego, Grzegorza i Hieronima. Matka braci — kniaziówna Wasylisa — miała co roku przebywać na dworze kolejnego z synów¹⁷.

Przed 21 sierpnia 1553 r. Grzegorz Chodkiewicz wstąpił w związek małżeński z kniaziówną Katarzyną Wiśniowiecką. Do tej pory historycy twier-

Zygmunt August król polski daje Grzegorzowi Chodkiewiczowi podkomorzemu królewskiemu prawo na odbywanie targu i dwóch jarmarków oraz „zasadzenie miasta” w Zabłudowie, [w:] Prawa i przywileje..., s. 66- 68; M. Strykowski, Napis na grobie JWP Grehora Chodkiewicza pana wileńskiego najwyższego hetmana Wielkiego Księstwa Litewskiego, [w:] tegoż, Kronika polska..., A. Boniecki, Poczet ..., s. 23; tegoż, Herbarz..., s. 23; L. Kolonkowski, Zygmunt August..., s. 320, 325; K. Niesiecki, Herbarz polski, t. III, Lipsk 1839, s. 50; J. Jasnowski, Chodkiewicz Grzegorz, s. 358; J. Wolff, Senatorowie i dygnitarze Wielkiego Księstwa Litewskiego 1385-1795, Kraków 1885, s. 296.

⁹ Hieronim Chodkiewicz kasztelan trocki, Grzegorz Chodkiewicz podkomorzy..., s. 61; Zygmunt August król polski daje..., s. 67; M. Strykowski, Napis na grobie...; A. Boniecki, Poczet ..., s. 23.

¹⁰ Hieronim Chodkiewicz kasztelan trocki, Grzegorz Chodkiewicz..., s. 61-66.

¹¹ Tamże, s. 62; przyp. 6, s. 65.

¹² Jest to osada w odległości ok. 4 km na południowy wschód od wsi Sokole Białostockie położonej 27 km od Białegostoku — Puszcza Knyszyńska. Park Krajobrazowy Puszczy Knyszyńskiej. Mapa turystyczno-przyrodnicza 1:85000, Białystok, brw.

¹³ Bagno to ciągnie się nad rzeką Świnobródka pomiędzy jej źródłem, a wsią Sokole Białostockie — tamże.

¹⁴ Wieś położona nad rzeką Supraślą, tamże.

¹⁵ Hieronim Chodkiewicz kasztelan trocki, Grzegorz Chodkiewicz..., s. 62, przyp. 8-16.

¹⁶ Tamże, przyp. 17-21, s. 65-66.

¹⁷ Tamże, s. 63.

dził, że Chodkiewicz wstąpił w związek małżeński przed 1555 r.¹⁸ Analizując przywilej monarszy z 1553 r. nadający prawa miejskie dla Zabudowa¹⁹ możemy w nim przeczytać: „A pan podkomori sam i jeho żona i diety”²⁰. Ów cytat i źródło wskazują na datę przed 21 sierpnia 1553 r. Przez zawarty związek Grzegorz związał swój ród z rodem kniaziów Wiśniowieckich.

Chodkiewicz dość szybko awansował w hierarchii politycznej WKL otrzymując w 1554 r. funkcję wojewody witebskiego²¹, zaś rok później wojewody kijowskiego²². Będąc na tym stanowisku bronił ziem województwa, gdy w styczniu 1558 r. orda tatarska wzięła jasyr. Wówczas nieopodal Międzyborza, mając pod swoimi rozkazami kniazia Romana Sanguszkę, rozbił Tatarów²³. Z dniem 16 września 1559 r. gospodar odwołał go z funkcji wojewody i podkomorzego litewskiego, by miesiąc później mianować Chodkiewicza kasztelanem trockim²⁴.

20 listopada 1561 r. z rąk Zygmunta Augusta otrzymał hetmańską buławę nadworną²⁵. 11 dni wcześniej objął dowództwo pospolitego ruszenia powiatu żmudzkiego i kilku rot zaciężnych. Z tymi siłami udał się do Infant²⁶. Kampanię zimową rozpoczął od układów z dowódcą sił rosyjskich Czeladinem, który stwierdził gotowość cara do negocjacji. Taki obrót spraw umożliwił pozostawienie oddziałów litewskich pod dowództwem Aleksandra Połubińskiego. Hetman dworny udał się na hospodarski dwór. W tym czasie Rosjanie splądrowali oraz spalili miasta ziemi witebskiej — od Witebska aż po Szklów. Król, dowiedziawszy się o ataku wojsk carskich, pole-

¹⁸ K. Niesiecki, *Herbarz...*, s. 50; J. Jasnowski, *Chodkiewicz Grzegorz*, s. 359; *Ofiarowanie przez Katarzynę Wiśniowiecką „Ewangelije uczytelnoje” monasterowi sup-raskiemu*, [w:] J. Łabynczew, L. Szczawińska, *W mieście ...*, s. 13.

¹⁹ *Zygmunt August król polski...*, s. 66-68.

²⁰ Tamże, s. 67.

²¹ M. Strykowski, *Napis na grobie...*; A. Boniecki, *Poczet...*, s. 23; tegoż, *Herbarz...*, s. 26; L. Podhorodecki, *Jan Karol Chodkiewicz*, s. 9; L. Kolonkowski, *Zygmunt August...*, s. 216; J. Wolff, *Senatorowie...*, s. 87; J. Jasnowski, *Chodkiewicz Grzegorz*, s. 358.

²² Tamże; M. Strykowski, *Napis na grobie...*; A. Boniecki, *Poczet...*, s. 23; tegoż, *Herbarz...*, s. 26; K. Niesiecki, *Herbarz...*, s. 50; L. Podhorodecki, *Jan Karol Chodkiewicz*, s. 9; L. Kolonkowski, *Zygmunt August...*, s. 216; J. Wolff, *Senatorowie...*, s. 20.

²³ M. Mychnia, *Sanguszko Roman*, [w:] *PSB*, t. XXXIV, z. 4, Kraków 1993, s. 500-501.

²⁴ *Grzegorza Chodkiewicza hetmana dwornego litewskiego artykuły dla rotmistrzów na zamku w Parnawie z 2 kwietnia 1562 r.*, [w:] T. Korzon, *Polskie ustawy i artykuły wojskowe od XV do XVIII w.*, Kraków 1937; M. Strykowski, *Napis na grobie...*; A. Boniecki, *Poczet ...*, s. 23; tegoż, *Herbarz...*, s. 26; T. Korzon, *Dzieje wojen i wojskowości w Polsce. Epoka przedrozbiorowa*, t. II, Kraków 1912, s. 260-261; J. Jasnowski, *Chodkiewicz Grzegorz*, s. 358; J. Wolff, *Senatorowie...*, s. 20.

²⁵ *Grzegorza Chodkiewicza hetmana dwornego litewskiego...*; M. Strykowski, *Napis na grobie...*; tegoż, *Kronika polska...*, s. 412-414; Ł. Górnicki, *Dzieje w Koronie Polskiej*, Wrocław 1950, s. 130; A. Boniecki, *Poczet...*, s. 23; tegoż, *Herbarz...*, s. 26; T. Korzon, *Dzieje wojen...*, s. 260, 263; J. Jasnowski, *Chodkiewicz Grzegorz*, s. 358; J. Wolff, *Senatorowie...*, s. 155.

²⁶ J. Jasnowski, *Chodkiewicz Grzegorz*, s. 358.

cił Chodkiewiczowi zebrać siły do wyprawy odwetowej. Pospolite ruszenie zaczęło zbierać się w Nowym Mieście 24 stycznia 1562 r., lecz na wiadomość o odwołaniu oddziałów rosyjskich szlachta rozjechała się do domów. 2 kwietnia 1562 r., przebywając w Parnawie, wydał pierwsze artykuły hetmańskie dla rotmistrzów²⁷. Historycy po dziś dzień uważają, że jest to najstarsze tego typu pismo na Litwie²⁸.

31 stycznia 1563 r. w Wielkich Łukach zgrupowane 32 000 żołnierzy rosyjskich uderzyło na Połock i 15 lutego zajęło twierdzę²⁹. Zbyt małe siły litewskie uniemożliwiły działania odwetowe, co zresztą było przyczyną podpisania rozejmu. W grudniu 1563 r. Rosjanie skoncentrowali dwie armie: kniazia Piotra Siemionowicza Oboleńskiego-Srebrnego w Smoleńsku oraz kniazia Piotra Szujskiego w Połocku z zamiarem połączenia sił pod Orszą³⁰. Celem udaremnienia rosyjskiej koncentracji hetman najwyższy Mikołaj „Rudy” Radziwiłł oraz hetman dworny Grzegorz Chodkiewicz ruszyli z 6 000 wojska (głównie jazdy) z Łukomla przeciwko wojskom kniazia Szujskiego. 26 stycznia 1564 r. hetmani, po ośnieżonych drogach, dotarli do Czaśnik. „Szujski uprzedzony o nadejściu Litwinów rozstawił swe pułki na polach czaśnickich nad rzeką Ułą. Mimo wczesnego zimowego wieczoru Radziwiłł nie zamierzał odkładać spotkania z przeciwnikiem na następny dzień. Jako pierwsze ruszyły do ataku chorągwie litewskie prowadzone przez starostę czerkaskiego Jerzego Zenowicza i kniazia Bohdana Sołomereckiego. Jazda moskiewska wyszła im śmiało na spotkanie. Fale wojowników uderzyły o siebie i na zamrzniętym polu rozległ się trzask łamanych kopii i brzek szabel. Szyki litewskie zachwiały się na moment pod naporem przeważających sił wroga, ale Radziwiłł rzucił im w sukurs nowe roty. Przez dwie godziny trwał zacięty bój kawaleryjski, a szala zwycięstwa przechylała się to na jedną to na drugą stronę. W chwilę po zapadnięciu zmroku kniaz Szujski został ranny i musiał opuścić pole walki. Nikt nie spodziewał się chyba, że stanie się to przełomowym momentem bitwy. Zniknięcie wodza wywołało taką panikę w szeregach moskiewskich, że jazda carska rzuciła się do ucieczki pozostawiając zarówno swą piechotę, jak i działa na pastwę wroga.

Litwini ruszyli w pościg, „siedząc na karkach” moskiewskich niemal 5 mil. Tak się przy tym zapamiętali, że zabili blisko 50 wojowników moskiewskich, którzy rok wcześniej przeszli na stronę króla i walczyli w bitwie przeciw swym rodakom. Zawinił tradycyjny ubiór moskiewski, który zachowali. Do największej rzezi doszło przy przeprawach przez Ułę i wpadającą doń Krywczą. Straty moskiewskie sięgały kilku tysięcy zabitych, rannych

²⁷ Grzegorza Chodkiewicza hetmana dwornego litewskiego...

²⁸ J. Jasnowski, *Chodkiewicz Grzegorz*, s. 359.

²⁹ D. Kupisz, *Połock 1579*, Warszawa 2003, s. 37-49.

³⁰ Tamże; A. Hryckiewicz, *Bitwa kala Uły*, „Bielaruski Historyczny Czasopis”, 1994, nr 3, s. 91.

i wziętych do niewoli. Między poległymi znaleziono m.in. kniazia Pozorowskiego, kniazia Nikitę Odojewskiego, dowódcę artylerii Osipa Bykowa, który wyróżniał się olbrzymią posturą i wreszcie samego kniazia Piotra Szujskiego, zarąbanego w lesie przez chłopów³¹.

Wiktoria ulska — nazywana też czaśnicką — przyczyniła się do zatrzymania Rosjan. Brak sił zdecydował o zaprzestaniu działań strony litewskiej. Dopiero latem 1563 r. Radziwiłł „Rudy” podjął nieudaną próbę zdobycia Połocka, zaś wojna dość szybko przekształciła się w działania podjazdowe prowadząc latem 1565 r. do podpisania dwuletniego rozejmu³². Ten czas wykorzystali Rosjanie na wznoszenie w lipcu 1566 r. zamków — Uły, Turawli, Suszy, Nieszczerdy, Kozian, Sokoła. Celem tych działań było osłonięcie Połocka, za skutkiem wdarcie się na 50 km w głąb WKL³³. W odpowiedzi Litwini z polecenia Chodkiewicza rozpoczęli budowę zamków — Lepla, Worońca, Dryssy, Dżisny, Krzywi — blokujących Rosjan³⁴.

Za zasługi wojenne Zygmunt August 11 marca 1566 r. nagrodił Grzegorza Chodkiewicza buławą najwyższą litewską, którą otrzymał po ustępującym z hetmaństwa Mikołaju „Rudym” Radziwille³⁵. Dwa lata wcześniej król przeniósł go z kasztelanii trockiej na kasztelanię wileńską³⁶, zaś w latach 1563-1564 dzierżawił hospodarskie starostwa — żmudzkie³⁷, grodzieńskie³⁸

³¹ D. Kupisz, *Połock 1579*, s. 51.

³² Tamże, s. 52-53.

³³ Tamże.

³⁴ Tamże, s. 54.

³⁵ *Grzegorza Chodkiewicza hetmana wielkiego litewskiego artykuły żołnierskie*, [w:] T. Korzon, *Polskie ustawy...*; *Grzegorz Chodkiewicz hetman wielki Wielkiego Księstwa Litewskiego oznajmuje, że założył i wybudował we własnej majątności, w mieście Zabłudowie cerkiew pod wezwaniem Najświętszej Marii Panny i św. Mikołaja*, [w:] *Prawa i przywileje...*; I. Fiodorow, *Ta oto opowieść objaśnia skąd bierze i jak powstała owa drukarnia*, [w:] J. Łabynczew, L. Szczawińska, *W mieście...*; M. Strykowski, *Napis na grobie...*; B. Paprocki, *Herby rycerstwa polskiego*, Kraków 1858, s. 50; A. Boniecki, *Poczet...*, s. 23; tegoż, *Herbarz...*, s. 26; A. Mironowicz, *Podlaskie ośrodki...*, s. 95; L. Podhorodecki, *Jan Karol Chodkiewicz*, s. 9; J. Jasnowski, *Chodkiewicz Grzegorz*, s. 359; J. Wolff, *Senatorowie...*, s. 150.

³⁶ *Grzegorza Chodkiewicza hetmana wielkiego...*; *Grzegorz Chodkiewicz hetman wielki Wielkiego Księstwa Litewskiego oznajmuje, że założył...*; *Grzegorz Chodkiewicz kasztelan wileński poleca namiestnikowi swych dóbr dojlidzkich Mikołajowi Choruzycowi by dokonał zmian gruntów stanowiących uposażenie cerkwi dojlidzkiej i określił wymiar należnej dziesięciny z majątności dojlidzkiej i karakulskiej*, [w:] *Prawa i przywileje...*; M. Strykowski, *Napis na grobie...*; I. Fiodorow, *Ta oto opowieść...*; B. Paprocki, *Herby...*, s. 846; A. Boniecki, *Poczet...*, s. 23; tegoż, *Herbarz...*, s. 26; J. Wolff, *Senatorowie...*, s. 64; J. Jasnowski, *Chodkiewicz Grzegorz*, s. 358.

³⁷ A. Boniecki, *Poczet...*, s. 23; tegoż, *Herbarz...*, s. 26; J. Wolff, *Senatorowie...*, s. 92; M. Strykowski, *Napis na grobie...*

³⁸ Tamże; I. Fiodorow, *Ta oto opowieść...*; *Grzegorza Chodkiewicza hetmana wielkiego...*; *Grzegorz Chodkiewicz kasztelan wileński poleca namiestnikowi...*; A. Mironowicz, *Podlaskie ośrodki...*, s. 95; A. Boniecki, *Poczet...*, s. 23; tegoż, *Herbarz...*, s. 26.

i mohylewskie³⁹. Osiągnął tym samym apogeum swojej kariery wojskowej i politycznej.

Współ z braćmi Hieronimem (ok. 1500-1561) i Jerzym (zm. 6 czerwca 1561) oraz bratankiem Janem Hieronimowiczem (ok. 1537-1579) stworzyli układ polityczno-ekonomiczny, który często był w opozycji do Radziwiłłów, ale też obopólnie oba rody stawały w obronie litewskich interesów politycznych. Najstarszy z braci — Hieronim⁴⁰ urodził się ok. 1500 r. Dzięki pozycji ojca — Aleksandra Chodkiewicza — wszedł do Rady Litewskiej. Ok. 1540 r. został podczaszym litewskim, a w 1545 r. kasztelanem trockim. Początkowo dzierżał, by ostatecznie 31 sierpnia 1545 r. zostać starostą generalnym żmudzkiem. Opowiedziawszy się po stronie królowej Bony, stworzył tron opozycji antyradziwiłłowskiej po objęciu — w 1548 r. — tronu przez Zygmunta Augusta. Jednocześnie Hieronim opowiedział się przeciwko unii z Koroną. Od ok. 1554 r. stał się jawnym wyznawcą kalwinizmu. Dwa lata później, wspólnie z Mikołajem „Rudym” Radziwiłłem, wkroczył na czele wojsk do Inflant. Król w 1559 r. mianował Hieronima kasztelanem wileńskim. W 1560 r. stanął on na czele żmudzkiego pospolitego ruszenia ze Żmudzi i północno-wschodniej Litwy, dowodząc nimi w kampanii inflanckiej przeciwko siłom rosyjskim. W trakcie działań wojennych przyszedł z odsieczą twierdzy Wenden oraz prowadził akcje defensywne w środkowych Inflantach. Po rozpuszczeniu pospolitego ruszenia powrócił na Litwę, gdzie w listopadzie lub w grudniu 1561 r. zmarł. Za życia od cesarza niemieckiego Karola V (1500-1558) uzyskał tytuł hrabiowski oraz zamienił rodowy herb Kościeszka na Gryf z mieczami. Ożenił się z Anną Szemetówną, z którą miał dwóch synów: Jana Hieronimowicza (1537-1579) i Hieronima Hieronimowicza (zm. 1617).

Kontynuatorem polityki ojca był starszy syn Jan Hieronimowicz⁴¹. Skończył on studia w Królewcu, zaś rzemiosła wojennego uczył się w kampaniach cesarza Karola V. W 1555 r. powrócił na Litwę i cztery lata później otrzymał od Zygmunta Augusta stolnicтво litewskie. Uczestniczył w kampanii inflanckiej, zaś w 1563 r. po ojcu dzierżał starostwo generalne żmudzkie. W marcu 1566 r. został marszałkiem ziemskim, zaś od 2 sierpnia 1566 r. — administratorem Inflant, posiadając szerokie uprawnienia prawne do mianowania starostów królewskich, budowy zamków, bicia monety, zwoływania sejmików prowincjonalnych. 5 października z rąk ostatniego mistrza Zakonu Kawalerów Mieczowych Gotharda Kettlera (1517-1587) odebrał administrację prowincji i 26 grudnia 1566 r. doprowadził do unii Inflant z Litwą. Podporządkował i sekularyzował katolickie arcybiskupstwo Rygi. Wziął — u boku stryja Grzegorza — udział w tzw. kampanii radoz-

³⁹ Tamże; M. Strykowski, *Napis na grobie...*; I. Fiodorow, *Ta oto opowieść...*

⁴⁰ J. Jasnowski, *Chodkiewicz Hieronim*, [w:] *PSB*, t. III, Kraków 1937, s. 359-360.

⁴¹ Tegoż, *Chodkiewicz Jan Hieronimowicz*, [w:] tamże, s. 361-363.

kowickiej w 1567 r. Rok później nieudolnie oblegał Ułę. Jan Hieronimowicz otrzymał liczne nadania w Inflantach. Uczestniczył w sejmie lubelskim. W 1574 r. został kasztelanem wileńskim. 25 maja 1578 r. złożył administraturę inflancką na ręce króla Stefana Batorego (1533-1586). Zmarł 4 sierpnia 1579 r.

Drugi brat Grzegorza — Jerzy Aleksandrowicz Chodkiewicz⁴² — był w 1549 r. na stolnictwie litewskim, a w 6 lat później otrzymał funkcję krajczego litewskiego. W listopadzie 1563 r. wspólnie z Grzegorzem Wołłowiczem i Michałem Haburdą prowadził bezowocne rokowania z carem Iwanem IV. 23 marca 1566 r. został kasztelanem trockim. W tym samym roku ponownie posłował do Moskwy. Zmarł na apopleksję 6 czerwca 1566 r. podczas obrad sejmu lubelskiego. Miał dwie żony — Eugenię Hronostajównę, która urodziła mu Konstantego i Zofię oraz kniaziównę Zofię Słucką. Druga żona wydała na świat synów — Jerzego i Hieronima oraz córkę Halszkę.

Owe koneksje rodzinne przesłonięte zostały toczącą się wojną z Rosją. Wspomniana budowa zamków doprowadziła do ponownych walk. Wiosną 1567 r. rozpoczęła się budowa zamku rosyjskiego Kopije nad Suszą. Osłaniały ją ośmiotysięczne siły kniazia Serebrnego. By przeszkodzić w pracach, Grzegorz Chodkiewicz rozkazał dla swojego zięcia — Romana Sanguszki — wykonać atak na Rosjan. Nocą z 20 na 21 lipca 1567 r. 7 chorągwi jazdy, 400 żołnierzy piechoty i 150 Kozaków (łącznie 2 000 żołnierzy) rozbiło wojsko Serebrnego uniemożliwiając dalsze prace⁴³.

Nowym celem strategicznym cara Iwana IV stał się teren Wielkich Łuk. Tam latem 1567 r. dokonała się koncentracja carskich oddziałów. Wobec zagrożenia rosyjskiego siły królewskie zebrały się pierwotnie pod Młodecznem, by ostatecznie stanąć obozem pod Radoszkowicami. Naturalnie zarówno Chodkiewicz, jak i Sanguszko przybyli do obozu. Siły zgromadzone w tzw. wyprawie radoszkowickiej⁴⁴ ocenia się na 47 000 żołnierzy — z tego 30 000 pospolitego ruszenia oraz 2 400 posiłkowych żołnierzy z Korony i ok. 1 000 dział. Co prawda wyprawa nie przyniosła większych rezultatów, zaś jedynym pozytywnym skutkiem było odwołanie decyzji o wyprawie z Wielkich Łuk Iwana IV⁴⁵. Zygmunt August powrócił do Grodna, a Chodkiewicz z resztą wojska ruszył do Borysowa. W lutym 1568 r. hetman najwyższy na czele 10 000-12 000 wojska i 6 000 piechoty postawił swojego bratanka Jana Hieronimowicza Chodkiewicza. Starosta żmudzki udał się pod Ułę z zamiarem zdobycia zamku. Trzytygodniowe oblężenie nie przy-

⁴² Tegoż, *Chodkiewicz Jerzy*, tamże, s. 369.

⁴³ D. Kupisz, *Połock 1579*, s. 54.

⁴⁴ Szerzej o tzw. wyprawie radoszkowickiej: K. Piwarski, *Niedoszła wyprawa radoszkowicka Zygmunta Augusta na Moskwę (rok 1567-1568)*, „Ateneum Wileńskie”, t. IV, Wilno 1927, s. 256-286; D. Kupisz, *Połock 1579*, s. 56.

⁴⁵ Tamże, s. 57.

niosło rezultatów. Ostatecznie, 20 sierpnia 1568 r., tę przygraniczną twierdzę zdobył po szybkim i zdecydowanym szturmie książę Sanguszko⁴⁶. Po tym wydarzeniu regularne działania wojenne przekształciły się w wojnę podjazdową. W 1569 r. Szwecja — dotychczasowy sojusznik Iwana IV w wojnie północnej — weszła w sojusz z Koroną i Litwą. Było to możliwe dzięki śmierci Eryka XIV oraz objęciu tronu w Uppsali przez Jana III Finlandzkiego ożenionego z siostrą Zygmunta Augusta — Katarzyną. Doszło do odwrócenia przymierzy: Rosja zawarła sojusz z Danią, a Rzeczpospolita — ze Szwecją. 22 czerwca 1570 r. między Rosją a Rzeczpospolitą udało się zawrzeć 3-letni rozejm⁴⁷.

W tym czasie Korona i Litwa żyły sprawą unii realnej⁴⁸. W marcu 1569 r. Grzegorz Chodkiewicz wspólnie z bratem Jerzym Chodkiewiczem oraz bratankiem Janem Hieronimowiczem Chodkiewiczem oraz Mikołajem „Rudym” Radziwiłłem podpisali tzw. litewski projekt unii z Koroną⁴⁹. Monarcha, widząc separację panów litewskich oraz ich wspólny front, 5 marca 1569 r. inkorporował Podlasie oraz Wołyń do Korony, a 4 czerwca postąpił podobnie z Kijowszczyzną⁵⁰. Wskutek groźby królewskiej, mówiącej o włączeniu całego terenu WKL, panowie litewscy — z wyjątkiem „Rudego” Radziwiłła — zmienili linię polityki na rzecz obrony państwowości litewskiej⁵¹. Do Lublina 5 kwietnia 1569 r. wysłano delegację, na czele której stanął Jan Hieronimowicz Chodkiewicz. W jej skład weszli też m.in. seniorzy rodu Chodkiewiczów — Grzegorz i Jerzy. Jak wspominałem, podczas obrad polsko-litewskich 6 czerwca na apopleksję zmarł Jerzy Chodkiewicz. Po negocjacjach strona litewska poszła na kompromis i w dniu 1 lipca 1569 r. wystawiono dwa akty sejmowe — koronny i litewski — mówiące o unii obu państw⁵².

Po tym ostatnim politycznym starciu Grzegorz Chodkiewicz — również i z powodu podeszłego wieku — postanowił wycofać się z polityki oraz działalności wojskowej. Szczegółów dotyczących tego kroku nie udało mi się ustalić. Nie mówią o tym dokładnie również badacze obserwujący życie kasztelana wileńskiego. Warto wspomnieć, że jako hetman najwyższy wydał „Artykuły żołnierskie”. Niestety dokument nie jest opieczętowany ani datą, ani miejscem wystawienia⁵³. Pracę hetmańską przejął faktycznie jego uczeń i zięć — hetman dworny Roman Sanguszko.

Ostatnie lata życia Chodkiewicz poświęcił na założenie drukarni w Zabłudowie — swojej rodzinnej rezydencji. Nim przejdę do omówienia kwes-

⁴⁶ Tamże, s. 58.

⁴⁷ Tamże, s. 58-59.

⁴⁸ Szerzej: H. Łowmiański, *Polityka Jagiellonów*, s. 615-628.

⁴⁹ J. Jasnowski, *Chodkiewicz Jerzy*, [w:] *PSB*, t. III, Kraków 1937, s. 369.

⁵⁰ H. Łowmiański, *Polityka Jagiellonów*, s. 625-626.

⁵¹ Tamże, s. 526.

⁵² Tamże, s. 627.

⁵³ *Grzegorza Chodkiewicza hetmana wielkiego...*

tii typografii słów parę na temat działalności religijnej oraz gospodarczej hetmana najwyższego. Praktycznie w swych dobrach korzystał z dwóch rezydencji — w Choroszczy⁵⁴ oraz Zabłudowie⁵⁵. Wspomniałem już o przywileju monarszym z 1553 r. na jarmark i targ dla Zabłudowa. Dziesięć lat później — w 1563 r. — ufundował w tym mieście cerkiew Zaśnięcia NMP oraz kościół pw. św. św. Piotra i Pawła⁵⁶. Jednocześnie uposażył duchowieństwo obu konfesji i ufundował przy świątyniach szkoły oraz uposażył nauczycieli w nich. Własnym sumptem przy cerkwi wybudował szpital, do którego mieli uczęszczać mieszczanie niezależnie od wyznania. 2 czerwca 1571 r. w Choroszczy polecił swojemu namiestnikowi dóbr dojlidzkich Mikołajowi Choruzycowi, by ten dokonał sprecyzowania dziesięciny na rzecz cerkwi⁵⁷. Grzegorz dokonywał licznych zapisów — wspólnie z żoną kniaziówną Katarzyną Wiśniowiecką — na rzecz monasteru supraskiego⁵⁸. Wytoczył sprawę o granicę monasterską w Choroszczy i Pużycach — w marcu 1567 r. oraz 12 grudnia 1568 r. — przeciwko kniaziowi Jerzemu Juriewiczowi Olelkowiczowi⁵⁹. 2 października 1568 r. wespół z bratem Jerzym Aleksandrowiczem Chodkiewiczem, jako ktitorzy monasteru, potwierdzili oraz poprawili klasztorny ustaw⁶⁰. „Jako ktitor monasteru supraskiego Chodkiewicz (Grzegorz — przyp. S. D.) przyczynił się do skompletowania bogatej biblioteki klasztornej liczącej w 1557 r. ponad 200 ksiąg. Pokrył hojny magnat koszty wystroju sobornej cerkwi Zwiastowania NMP, gdzie umieszczony został portret jego ojca Aleksandra jako opiekuna i fundatora”⁶¹. Oprócz dbania o perłę w swoich dobrach — monaster supraski — hetman czynił zapisy innym cerkwiom na terenie WKL, m.in. cerkwi Przenajświętszej Bogurodzicy w Wilnie⁶².

Hetman kierował się w swoim życiu nauką i zasadami Cerkwi prawosławnej. Okazuje się, że Chodkiewicz miał stałego przewodnika życia du-

⁵⁴ *Archiwum xx Sanguszków Lubartowiczów w Sławucie (Dyplomariusz gałęzi niesłuchowej): 1554-1572*, t. VII, Lwów 1910, *List 110* (dalej: *List...*), s. 113.

⁵⁵ *List 133*, s. 290; *List 234*, s. 295; *List 272*, s. 338; *List 273*, s. 341; *List 274*, s. 342.

⁵⁶ *Grzegorz Chodkiewicz hetman wielki Wielkiego Księstwa Litewskiego oznajmuje, że założył...*; A. Mironowicz, *Powstanie zabłudowskiej oficyny wydawniczej na tle sytuacji wyznaniowej Wielkiego Księstwa Litewskiego*, „Acta Baltico-Slavica”, t. XIX, Warszawa 1990, s. 250; tegoż, *Kali ż zasnawałsia Zabłudau?*, „Niwa” z 26 czerwca 1983, s. 4-6; G. Sosna, *Prawosławne dzieje miasteczka Zabłudów*, [w:] „Wiadomości Polskiego Autokefalicznego Kościoła Prawosławnego”, nr 1/2/1976.

⁵⁷ *Chodkiewicz kasztelan wileński poleca namiestnikowi...*

⁵⁸ Tamże.

⁵⁹ *Kronika Ławry Supraskiej*, [w:] *Archieograficzeskij sbornik dokumentow otnosiaszczichsia k istorii Siewiero-Zapadnoj Rusi*, t. IX, Wilno 1870, s. 57-58, 64.

⁶⁰ Tamże, s. 58-63.

⁶¹ A. Mironowicz, *Powstanie zabłudowskiej oficyny...*, s. 250.

⁶² *Potwierdzenie od Grzegorza Chodkiewicza na dany miód ze znakomitego Trusa na zapis cerkwi Przenajświętszej Bogurodzicy w Wilnie*, [w:] *Archieograficzeskij sbornik...*, t. VI, Wilno 1876, s. 10-11.

chowego. O ile nie są znani mi w początkowym okresie duchownicy Grzegorza, to u schyłku lat taką rolę pełnił ihumen wspomnianego Monasteru Pustynskiego w Kijowie⁶³. Być może — ale hipoteza ta nie ma potwierdzenia w źródłach — wiąże się to z pełnioną w latach 1555-1559 funkcją wojewody kijowskiego. Możliwe, że wówczas Chodkiewicz nawiązał stosunki z ww. ośrodkiem zakonnym i poznał wspomnianego nieznanego z imienia ihumena. Ta hipoteza, podkreślę raz jeszcze, pozostaje w sferze domysłów.

Ostatnie lata życia hetman najwyższy litewski poświęcił na stworzenie oraz działalność typografii zabłudowskiej, która zwieńczyła działalność kulturalną oraz religijną Chodkiewicza. Sama idea powstania drukarni sięga lat 60. XVI w. Według Antoniego Mironowicza, motywy powstania oficyny są różne. Wydane księgi religijne w języku ruskim miały być narzędziem walki z rozszerzającym wpływem w WKL wyznaniem kalwińskim. Protestancki odłam znajdował coraz więcej nowych wyznawców m.in. dzięki drukowaniu ksiąg o treści religijnej w językach narodowych⁶⁴. Według zamysłu Chodkiewicza należało wydrukować księgi prawosławne w języku zrozumiałym dla większości mieszkańców Litwy. Naturalnie na powstanie wpłynął dewocjonalny charakter hetmana w ostatnich latach życia oraz względy ambicjonalne⁶⁵. W omawianym okresie ród Chodkiewiczów toczył rywalizację z Radziwiłłami o prym w życiu publicznym oraz w działalności kulturalnej⁶⁶.

Inicjatywa druku w języku ruskim spotkała się z poparciem części mniichów na czele z archimandrytą Sergiuszem (Kimbarem) z rodowej fundacji — monasteru supraskiego. Warto raz jeszcze podkreślić, że nadany przez kłtorów „Ustaw” z 1568 r. nakazywał braci zakonnej dbanie o zasoby monasterskiej biblioteki⁶⁷. Według Łabyncewa i Szczawińskiej⁶⁸, rada wydawnicza złożona była z Grzegorza i jego synów — Andrzeja i Aleksandra, archimandryty Sergiusza (Kimbara), archidiakona Eustachiusza, dziekana podlaskiego o. Nestora. Z jej poparcia w 1549 r. ówczesny kasztelan wileński wysłał hierodiakona Izajasza (Kamienszczanina) do Moskwy celem zakupu ksiąg liturgicznych będących później podstawą wydań zabłudowskich⁶⁹. Podczas pobytu w stolicy Rosji hierodiakon Izajasz zapoznał diakona Iwana Fedorowa i Piotra Mścislawca z pracami nad inicjatywą drukarską Chodkiewicza. Obajrosyjscy drukarze wydali w Moskwie w 1564 r. *Apostol* i *Czasosłow* (1565) — księgi liturgiczne dla metropolii moskiewskiej. Wskutek prześladowań obaj typografowie musieli uciekać na Litwę⁷⁰.

⁶³ Tamże.

⁶⁴ A. Mironowicz, *Powstanie zabłudowskiej oficyny...*, s. 256.

⁶⁵ Tamże, s. 260.

⁶⁶ Tamże.

⁶⁷ Tamże, s. 257.

⁶⁸ J. Łabyncew, L. Szczawińska, *W mieście...*, s. 23.

⁶⁹ Tamże, s. 24; A. Mironowicz, *Powstanie zabłudowskiej oficyny...*, s. 257.

⁷⁰ Tamże, s. 252.

Posiadających doświadczenie oraz odpowiednie wykształcenie drukarzy przyjął w 1566 r. Chodkiewicz⁷¹. Przybysze przywieźli ze sobą urządzenia drukarskie, dzięki czemu spadły nakłady na uruchomienie drukarni⁷². Prace nad edycją pierwszego druku — *Jewangielija uczytelnego* — rozpoczęto 8 lipca 1568 r., natomiast 17 lipca 1569 r. druk ukończono. Podstawą redakcji zabłudowskiego wydania stał się rękopis znajdujący się w monasterze supraskim. *Jewangielije uczytelnoje* było antologią tekstów Ojców Kościoła (m.in. św. Jana Złotoustego, św. Klemensa Aleksandryjskiego) do ewangelicznych czytań na niedziele oraz główne święta cerkiewne⁷³. Chodkiewicz napisał wstęp do wydanej księgi⁷⁴.

Po skończeniu prac nad *Jewangielijem uczytelnym* przystąpiono do redagowania kolejnego druku zabłudowskiego. Był nim *Psaltir s Czasosłowem* wydany 23 marca 1570 r. Ta prawosławna księga liturgiczna, używana przez wszystkich wiernych Cerkwi, zawierała modlitwy poranne i wieczorne, teksty nabożeństw cerkiewnych cyklu dobowego: 9. czasu, wieczerni, powieczera, połunosznicy, utreni, czasów: 1., 3. i 6., tropariony⁷⁵ i kondakiony⁷⁶ dwunastu głównych świąt oraz poświęconych świętym prawosławnym, czasów Paschy, tropariony i kondaki na okres Wielkiego Postu oraz Psalterz króla Dawida. Redaktorami księgi, wg Łabyncewa i Szczawińskiej⁷⁷, byli prawdopodobnie archidiakon Eustachiusz oraz o. Nestor. „Przedślowie” do tej księgi również napisał Chodkiewicz, nie wykluczone że z pomocą zarówno drukarzy, jak i redaktorów wydania⁷⁸. W tekście hetmana znalazły się słowa zaczerpnięte z pism św. Bazylego Wielkiego i św. Jana Złotoustego⁷⁹. Świadczy to o odczytaniu autora oraz o roli religii w jego życiu.

Obie księgi graficznie były bogato zdobione. Widniały na nich gotyckie i renesansowe ornamenty⁸⁰. Powstały one dzięki m.in. znanemu w późniejszych latach z opracowania czcionki cyrylicy Hrynja Iwanowicza — podówczas ucznia typografów zabłudowskich⁸¹.

⁷¹ Tamże, s. 253.

⁷² Tamże, s. 254.

⁷³ Tamże, s. 260; J. Łabynczew, L. Szczawińska, *W mieście...*, s. 34-35.

⁷⁴ G. Chodkiewicz, *Przedmowa tej księgi*, [w:] J. Łabynczew, L. Szczawińska, *W mieście...*, s. 69-73.

⁷⁵ Troparion (gr. *troparion* — sposób, maniera) — jest jednym z rodzajów hymnografii kościelnej. To krótki hymn liturgiczny celebrujący święto lub życie świętego, którego rytm jest oparty na akcencie tonicznym.

⁷⁶ Kondakion (gr. *kondakion* — pałeczka) — jest jednym z rodzajów hymnografii kościelnej. W przeszłości była to grupa 24 pieśni kuczci święta czy też świętego. W obecnej hymnografii spotyka się tylko jedną strofę i jeden z ikosów, czyli rozwinięcia kondakionu.

⁷⁷ J. Łabynczew, L. Szczawińska, *W mieście...*, s. 42.

⁷⁸ Tamże.

⁷⁹ Tamże.

⁸⁰ A. Mironowicz, *Powstanie zabłudowskiej oficyny...*, s. 263.

⁸¹ Tamże.

Owoce małżeństwa Grzegorza Chodkiewicza i kniaziówny Katarzyny Wiśniowieckiej było czworo dzieci⁸²: Andrzej, Aleksander, Zofia i Aleksandra. Kossakowski⁸³ wymienia jeszcze jedną córkę — Annę. W innych opracowaniach dotyczących postaci Chodkiewicza nie znalazłem tego imienia wśród potomstwa Grzegorza i Katarzyny. Pierwszy z synów — Andrzej — został podstolim litewskim i, wg Niesieckiego⁸⁴, ożeniony był z Tarłówną. Drugi z synów — Aleksander — ożenił się z Aleksandrą — córką Wasyla Tyszkiewicza — wojewody podlaskiego w latach 1568-1569⁸⁵. W 1576 r. Aleksander został starostą grodzieńskim i mohylewskim. Wg Niesieckiego⁸⁶, zmarł bezpotomnie w 1578 r. i tym samym na nim wygasła linia brzostowicka Chodkiewiczów. Warto wspomnieć, że hetman najwyższy zadbał o wykształcenie i wychowanie synów. Zofia Chodkiewiczówna wyszła za mąż za Filona Kmitę — starostę orszańskiego i rotmistrza walczącego pod komendą jej ojca. Druga z córek, Aleksandra Chodkiewiczówna, wzięła ślub z kniazem Romanem Sanguszką.

W końcu życia na hetmana spadł ciężar bólu śmierci ukochanej córki Aleksandry. Stało się to w lutym 1570 r. Wydarzenie to bardzo zachwiało zdrowiem psychicznym Chodkiewicza, podobnie jak i śmierć ukochanego zięcia Romana Sanguszki (12 maja 1571).

Pod koniec swych dni kasztelan wileński cieszył się zaufaniem magnaterii WKL. Przykładem był wojewoda podlaski Wasyl Tyszkiewicz, który tuż przed śmiercią sporządził testament. Mocą tego dokumentu Grzegorz Chodkiewicz miał być wykonawcą ostatniej woli zmarłego i zostać opiekunem jego syna Ostafiana⁸⁷. Zgodnie z testamentem Chodkiewicz pochował Tyszkiewicza w Supraślu.

Hetman najwyższy litewski i kasztelan wileński Grzegorz Chodkiewicz zmarł 12 listopada 1572 r.⁸⁸ Antoni Mironowicz⁸⁹ sugeruje dwie, w sumie nie wykluczające się hipotezy na temat śmierci dygnitarza. Pierwszą z nich była starość, zaś drugą epidemia „morowego powietrza”, która objęła zachodnie ziemie WKL, w tym także i dobra zabłudowskie, przyczyniając się m.in. do spadku liczby supraskich mnichów. Za hipotezą starości prze-

⁸² S. K. Kossakowski, *Monografie...*, s. 71; A. Boniecki, *Poczet...*, s. 23; tegoż, *Herbarz...*, s. 26; K. Niesiecki, *Herbarz...*, s. 51; J. Jasnowski, *Chodkiewicz Grzegorz*, s. 359.

⁸³ S. K. Kossakowski, *Monografie...*, s. 71, przyp. 4.

⁸⁴ K. Niesiecki, *Herbarz...*, s. 51.

⁸⁵ M. Tyszkiewicz, *Materiały historyczno-genealogiczne do monografii domu Tyszkiewiczów. Wiek XV i XVI*, t. I, Warszawa 1911, s. 16.

⁸⁶ K. Niesiecki, *Herbarz...*, s. 50.

⁸⁷ M. Tyszkiewicz, *Materiały...*, s. 16.

⁸⁸ Taką datę podają: A. Boniecki, *Poczet...*, s. 23; tegoż, *Herbarz...*, s. 26; J. Jasnowski, *Chodkiewicz Grzegorz*, s. 358; J. Wolff, *Senatorowie...*, s. 79, s. 150; A. Mironowicz, *Powstanie zabłudowskiej oficyny...*, s. 262.

⁸⁹ Tamże, s. 261-262.

mawiają słowa samego Chodkiewicza. W liście z 19 września 1568 r. pisze on do swojego zięcia: „jako i teraz lat moich starych sędziwych doczekałem”⁹⁰. Ta wypowiedź sugeruje, że Grzegorz Chodkiewicz przeszedł do życia wiecznego śmiercią naturalną.

Grzegorz Chodkiewicz wywarł znaczący wpływ na dzieje WKL, Cerkwi prawosławnej, Podlasia oraz usadowił się na trwale w historii litewskiego ustawodawstwa wojskowego, wydając „Ustawy...” dla litewskiej armii. Ten, śmiem twierdzić, humanista przez działalność polityczną, wojskową, kulturalną, gospodarczą i religijną był postacią o szerokich horyzontach myślowych. Po dziś dzień nie doczekał się on wydania rzetelnej, naukowej biografii, która umożliwiłaby wypełnienie luki badawczej w biografiach hetmanów WKL, a zarazem polityków ówczesnej XVI-wiecznej Litwy.

Змест

Рыгор Хадкевіч адыграў вялікую ролю ў палітычным і грамадскім жыцці Вялікага Княства Літоўскага. Выконваў ён абавязкі тыкоцінскага староства, віцебскага і кіеўскага ваяводы, троцкага і віленскага кашталяна. Будучы літоўскім гетманам шмат разоў камандаваў літоўскім войскам у час ваенных дзеянняў супраць Масквы і татараў. Прымаў значны ўдзел у працэсе, які давёў да дзяржаўнай уніі Польшчы і ВКЛ, завершаным падпісаннем акта ў Любліне ў 1569 годзе. Рыгор Хадкевіч быў апорай праваслаўнага лагера ў ВКЛ. У сваіх уладаннях на Падляшшы, у Заблудаве, устанавіў царкву і касцёл ды заснаваў праваслаўную друкарню. Удзельнічаў у падрыхтоўцы і рэдагаванні „Евангелля вучыцельнага” і „Псалтыра з Часаслоўцам”.

⁹⁰ List 236, s. 292.